

Z numeru: **Didaskalia 161**

Data wydania: luty 2021

Źródło: <https://didaskalia.pl/pl/artykul/noty-o-ksiazkach-4>

/ teatr w książkach

Noty o książkach

***Performans*, red. Joanna Zielińska, tłum. Anna Dzierzgowska, Monika Fryszkowska, Marcin Wawrzyńczak, Centrum Sztuki Współczesnej Zamek Ujazdowski, Warszawa 2020**

W *Performansie* pod redakcją Joanny Zielińskiej nie znajdziemy odpowiedzi na pytania o to, czym jest i jak możemy definiować współczesny performans. Zaproszeni do współtworzenia tomu autorzy i autorki (teoretycy, artystki, kuratorki, pisarze) skupiają się przede wszystkim na wyznaczeniu rozproszonych perspektyw i kierunków sztuk performatywnych, stroniąc przy tym od wyrazistego wyznaczania ich granic. Dlatego też większy nacisk został tutaj położony na to, jak, kiedy i dlaczego działa performans, niż na próby jego konkretyzacji. Na próżno szukać w tejże książce rozważań odwołujących się do najbardziej znanych przykładów fundacyjnych dla zwrotu performatywnego, jednak dzięki tej zmianie optyki zyskujemy cenną możliwość rewizji współczesnego pola sztuk performatywnych poprzez wnikliwe i wielokierunkowe analizy łączące perspektywę teoretyczną z

praktyczną. Większość esejów jest bowiem wynikiem towarzyszenia performerom i performerkom w procesie prób.

Zbiór krótkich tekstów i wywiadów – część z nich była wcześniej publikowana, a część została napisana bądź przetłumaczona na zamówienie CSW – został uporządkowany i podzielony na cztery części, w ramach których zaproponowano spojrzenie na praktyki artystyczne z następujących perspektyw: instytucjonalnej (Część I: Performująca instytucja), wystawienniczo-kuratorskiej (Część II: Wystawa jako performans), nowych technologii (Część III: Performans i nowe technologie), a także kontrfaktualnej (Część IV: Performatywna fikcja). *Performans* – jak podkreśla redaktorka – powstał jako rama teoretyczna do prowadzonego w latach 2016-2019 w Centrum Sztuki Współczesnej Zamku Ujazdowskim programu performatywnego. Ma więc za zadanie z jednej strony wypracować pojęcia użyteczne do opisu działań, jakie się wówczas odbywały w tej instytucji, a z drugiej poszerzyć i rozwinąć dyskusje toczące się na ten temat w mediach.

W tomie przeczytamy artykuły Claire Bishop (*Czarne pudełko, biały sześcian, szara strefa: wystawy tańca i uwaga widowni*), Michała Grzegorzka (*Wokół barów (i w środku nich)*), Pierre'a Bal-Blanca (*Partytura wystawy*), Kathy Noble (*Kocham siebie, chcę byś mnie kochał*) czy Ingo Niermanna (*Stając się wszechwierzędziem*). Ale również rozmowę Agnieszki Sosnowskiej z Laurą Limą (*Wejście w obraz*) oraz *Manifest repro-wspólnotowy* Transformelli. Teksty są przeplatane bogatą dokumentacją wizualną opisywanych projektów, co jest niewątpliwym atutem publikacji.

Sporo miejsca poświęcono w *Performansie* analizom interdyscyplinarnego i hybrydycznego charakteru sztuk performatywnych: „Publikacja punktuje zmiany zachodzące w tradycyjnym formacie wystawy, tracącym dziś na znaczeniu na rzecz innych form, łączących sztuki wizualne ze sztukami

performatywnymi, literaturą i muzyką” (s. 8). Nie zabrakło też refleksji podejmujących wątki transformującej się relacji między artystkami a publicznością oraz problematyzujących potencjał instytucji – uwikłanej w kapitalistyczny system produkcji – do reagowania na wyzwania wynikające z dynamicznych przeobrażeń form i języków sztuki współczesnej. Dzięki temu otrzymujemy antologię oferującą nowe spojrzenie na szeroko rozumiany performans, a przy tym także użyteczne narzędzie poznawcze zarówno w zakresie metodologicznym, jak i w obszarze działalności artystycznej.

Wiktoria Tabak

Joanna Bachura-Wojtasik, Eliza Matusiak, *Brzmienie Holocaustu. O reprezentacjach Zagłady w sztuce radiowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2020

Autorki książki prezentują syntetyczny, ale bogaty przegląd współczesnych form audialnych tekstów artystycznych skoncentrowanych na temacie Zagłady. Mimo że swoimi rozważaniami obejmują stosunkowo krótki i niedawny przedział czasowy – od 1989 do 2019 roku – i rezygnują z omówienia projektów czasowo bliższych Zagładzie, udaje im się dotrzeć do zaskakująco dużej liczby programów radiowych, dotyczących tego tematu w niezwykle zróżnicowany sposób. W opracowaniu znajdziemy zatem zarówno przykłady reportaży radiowych, jak i tzw. teatru radiowego (słuchowisk).

Jak piszą badaczki, ich głównym celem nie jest powielanie dyskursu historiograficznego, ale przybliżenie czytelnikowi estetycznych aspektów sztuki radiowej skoncentrowanej na temacie Zagłady. Autorki nie omawiają chronologicznie poszczególnych projektów, starają się raczej dokonać zbiorczego podsumowania kolejnego powrotu do tematu eksterminacji

Żydów na polu medium radiowego, wyznaczając główne tendencje twórcze w obrębie zjawiska oraz wskazując na występujące między nimi zbieżności.

W swoich rozważaniach autorki wychodzą od wyróżnienia tematycznych leitmotivów w różnego rodzaju audycjach poświęconych doświadczeniu Zagłady, aby wraz z podejmowaniem kolejnych zagadnień kierować się ku analizie formalnych rozwiązań, stosowanych przez autorki i autorów tych programów i słuchowisk. Na szczególną uwagę zasługują spostrzeżenia badaczek na temat ciszy i jej znaczeniowej wielowymiarowości, wyłaniającej się z interpretacji wybranych projektów radiowych, a także interesujący fragment poświęcony związkom radiowej sztuki akustycznej z elementami kojarzonymi się z symbolicznymi artefaktami Zagłady (brama, wagon, mur) oraz fotografią.

Autorki korzystają przy tym z perspektyw swoistych dla obszaru studiów nad Zagładą (i badań nad pamięcią), takich jak koncepcja mikronarracji czy problematyka śladu, ale łączą je z metodologią charakterystyczną dla radioznawstwa, co dla czytelnika niezaznajomionego z badaniami poświęconymi temu medium może być dodatkową wartością płynącą z lektury. Książkę można więc traktować zarówno jako kompendium najistotniejszych kontekstów związanych z radiową recepcją tematu Zagłady, jak i zwięzłe wprowadzenie do teorii sztuki radiowej.

Maciej Guzy

***Kultury i krajobrazy pamięci*, red. Marek Dziewierski,
Bożena Pactwa, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego,**

Katowice 2020

Tom, jak wskazują jego redaktorzy, składa się z artykułów poświęconych problematyce pamięci społecznej z uwzględnieniem jej przestrzennych korelatów i reprezentacji. Autorzy tekstów reprezentują różne ośrodki akademickie i różne dziedziny wiedzy: antropologię, kulturoznawstwo, socjologię, etnologię, archeologię, geografę społeczną. Mimo różnorodnej tematyki badań, składnikiem łączącym wszystkie artykuły stała się „pamięć rozumiana jako doświadczenie społeczne i zbiorowe”. Książkę otwiera artykuł redaktorów publikacji *Krajobrazy pamięci w kontekstach społecznych i kulturowych*, który traktować można jako wstęp do dalszych rozważań. Autorzy przedstawiają w nim teoretyczne ustalenia dotyczące analiz i interpretacji badań nad pamięcią i krajobrazem. W tym miejscu wskazują, że używając w tytule terminu „krajobraz”, mają świadomość jego wielu znaczeń i konotacji. Podkreślają jednak, że obszarem ich zainteresowań jest krajobraz rozumiany jako fakt społeczny i kulturowy – efekt działalności i aktywności człowieka. W takim krajobrazie człowiek pozostawia bowiem materialne i niematerialne dziedzictwo, a sama przestrzeń staje się wielopoziomową strukturą semantyczną, która magazynuje pamięć ludzkich doświadczeń.

Poszczególne artykuły publikacji, skupione wokół ujęcia metodologicznego przedstawionego przez Marka Dziewierskiego i Bożenę Pactwę, omawiają zarówno miejsca pamięci, traktowane jako nośniki znaczeń, pełniące względem społeczności określone funkcje, jak i opuszczone, zapomniane, ujawniające aurę afektywną nie-miejsca pamięci, które stanowią niechciane dziedzictwo. Pisząc o przestrzeniach upamiętniania i zapominania, wielu autorów koncentruje się na tzw. pograniczach, czyli obszarach styku różnych kultur, języków czy narodowości. Anna Majewska w tekście *Wsie, których już nie ma – miejsca, które jeszcze są. Opuszczone jednostki osadnicze w*

powiecie piskim jako materialna pamięć pogranicza analizuje kwestie depopulacji południowego pogranicza powiatu piskiego, a z opuszczonej zabudowy odczytuje materialne ślady pamięci pozostawione przez jej byłych mieszkańców. Stefan Michał Marcinkiewicz w artykule *Dysonanse kulturowe na Mazurach a problem budowania tożsamości lokalnej* przygląda się miejscom styku niemieckiego, żydowskiego i mazurskiego dziedzictwa kulturowego. Innym obszarem tematycznym jest obecność ludności żydowskiej w lokalnym krajobrazie i wynikające z tego strategie komemoracji oraz wyparcia, o których piszą Izabela Terela w artykule *Relikty żydowskie w krajobrazach pamięci centralnej Polski* oraz Monika Habdas w *Nie-miejscach pamięci o ludności żydowskiej w Zabrze*. Kolejni badacze analizują tytułowe kultury pamięci, geograficznie wychodząc poza polski kontekst. Przykładem jest tekst *Dolina Thingvellir jako miejsce historyczne i symbol islandzkiej tożsamości narodowej. Przeszłość i terażniejszość* Małgorzaty Budyty-Budzyńskiej oraz *Krajobrazy „złej zmiany” w ukraińskich Karpatach: transformacja i kryzys od hali fabrycznej po połoniny* Marcina Skupińskiego. Jeszcze inną kategorię stanowią artykuły skupiające się na muzealnych sposobach reprezentacji pamięci kulturowej. Ten temat podnoszą Magdalena Izabela Sacha w tekście *Muzealna krasoprzeźrenie na Warmii i Mazurach w kontekście polsko-niemieckim* i Kinga Białek w artykule *Doświadczanie przeszłości. Edukacyjne aspekty wystawy w Muzeum Jesziwy Lubelskiej*.

To tylko część tekstów składających się na obszerny tom, ich tematy pokazują jednak, jak szeroko badać można problematykę pamięci społecznej w odniesieniu do jej przestrzennych reprezentacji. Interdyscyplinarny charakter książki poszerza horyzont myślenia o kategorii pamięci, przekazując jednocześnie ciekawe, często zapomniane historie miejsc i ludzi, których działalność w różnych czasach ukształtowała znane nam dziś

globalne i lokalne krajobrazy. Przy lekturze książki warto przyjrzeć się także metodom i strategiom badań wykorzystanych przez autorów publikacji. Większość z nich przez wiele lat uczestniczyła w badaniach terenowych, przeprowadzając wywiady z bohaterami poszczególnych krajobrazów, analizując topografię miejsc pamięci, organizując prace archeologiczne. Wszystko po to, by w zwyczajnych na pierwszy rzut oka przestrzeniach odkryć historie ludzkich doświadczeń i opowiedzieć o nich.

Bartosz Cudak

Agnieszka Aysen Kaim, *Meddah - turecki teatr jednego aktora*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2020

Książka Agnieszki Aysen Kaim to studium obejmujące temat szerszy niż tytułowy meddah, czyli turecki opowiadacz. Autorka przygląda się różnorodnym widowiskom narracyjnym z terenów Bliskiego Wschodu i Azji Centralnej, wskazując na ich wzajemne powiązania i (częściowo) wspólną genealogię. Zarówno repertuar, jak i sposób podawania tekstu oraz społeczno-polityczne związki opowiadaczy zostają dokładnie prześledzone w kolejnych rozdziałach książki.

Autorka rozpoczyna od tematu oralności w różnych modelach kultury, wskazując na zjawiska takie jak pamięć oralna, słuch oralny czy literatura oralna, po czym przechodzi do meddahowania jako formy opowiadania i jego cech charakterystycznych. Następnie przedstawia związki sztuki opowiadania z epiką na przykładzie *Szahname* (Księgi Królewskiej), perskich opowiadaczy *nakkal*, tradycji arabskich oraz tych z obszaru Azji Centralnej i Mniejszej, wskazując na ich historię, cechy charakterystyczne, repertuar

oraz wewnętrzne rozróżnienia w poszczególnych modelach opowiadania.

Dalej skupia się na opisach występów opowiadaczy widzianych oczami podróżników. Później przechodzi do wskazania na historyczne formy meddahowania, będącego połączeniem opowiadania epickiego i przedstawienia teatralnego. Zwraca uwagę na szczególną społeczną rolę opowiadacza oraz jego polityczne zaangażowanie (i tego konsekwencje) w różnych epokach.

W kolejnym rozdziale autorka omawia repertuar meddahów, zwracając uwagę na to, jak zmiany repertuarowe wpływały na ewolucję sztuki opowiadania: od opowieści chwalących Proroka, przez opowieści heroiczne, do historycznych i świecko-miejskich. Później omówione zostają elementy aktorskie/performatywne, którymi posługuje się opowiadacz, ujęte chronologicznie, co pokazuje ewolucję meddaha jako performerera oraz konstrukcja występów i organizacja przestrzeni. Następnie sztuka meddahowania poddana zostaje analizie w kontekście nowoczesnych konwencji teatralnych (aktorstwo Brechtowskie, strategia deziluzji, stand-up, monodram). Kolejne dwa rozdziały pokazują rolę meddaha we współczesnej Turcji (współczesna dramaturgia korzystająca ze sztuki opowiadania, obecność meddaha w kulturze popularnej). Ostatni rozdział poświęcony jest opowiadaniu jako terapii i środku edukacyjnym. Dodatkowym atutem książki są tłumaczenia tekstów wykorzystywanych przez meddahów.

Urszula Pysyk

Źródło: <https://didaskalia.pl/pl/arttykul/noty-o-ksiazkach-4>